



คำแปลปาฐกถา
เรื่องคดีของฝรั่งเข้ามาเมืองไทย
ของ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ

พิมพ์แรก

ในงานปลงศพ นางทับทิม บุณนาค
เมื่อวันที่ ๑๗ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๗๔
ณ วัดประยูรวงศาวาส





คำแปลปาฐกถา

เรื่องคติของฝรั่งเข้ามาเมืองไทย

ของ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

พิมพ์แจก

ในงานปลงศพ นางทับทิม บุนนาค

เมื่อวันที่ ๑๗ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๗๘

ณ วัดประยูรวงศาวาส

โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

เลขที่๑๑

313

เลขหมู่

959.3

๐๔๙๕๕๗

๐.๒

เลขทะเบียน

NATIONAL LIBRARY OF THAILAND



31111004244768



W. 11. 1904-1911

คำนำ

เจ้าภาพในงานศพ ได้มาแจ้งความจำนงแก่หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากรว่า ในงานปลงศพ นางทับทิม ยูนนาค ประสงค์จะได้หนังสือ ป่าสุกดาเรื่องคดีของฝรั่งเข้ามาเมืองไทย ของ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เป็นของแจกเป็นที่ระลึก หอสมุดแห่งชาติจึงอนุญาตให้ตามความประสงค์.

ส่วนการที่จะทราบว่าหนังสือเรื่องนี้ เกิดขึ้นได้อย่างไรนั้น สมเด็จพระเจ้าบรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงอธิบายไว้ดังนี้

เมื่อวันที่ ๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๘ กรรมการทางกลกยูงในติดคล้าย ขอเชิญข้าพเจ้าไปแสดงป่าสุกดาในที่ประชุมการเลี้ยงโรตารีเย็น คือนัดประชุมกันเดือนละครึ่ง แลเชิญให้ผู้ใดผู้หนึ่งแสดงป่าสุกดา อันเป็นเรื่องน่ายุแก่สมาคมซึ่งไปกินเลี้ยงนั้น ข้าพเจ้าได้รับ

เชิญจึงได้แสดงปาฐกถา เรื่อง “คติของฝรั่งเข้ามา
เมืองไทย” คำที่แสดงเป็นภาษาอังกฤษ แต่เห็นว่าพวก
ที่ได้ฟังพากันชอบโดยมาก จึงได้แปลเป็นภาษาไทย”

หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร

วันที่ ๑๔ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๘

เรื่องคติของฝรั่งเข้ามาเมืองไทย

๑. คติต่างประเทศ (Foreign Culture) ที่มาถึงประเทศสยามนี้ มาแต่อินเดียก่อนประเทศอื่นช้านาน ชาวสยามได้รับศาสนา (Religion) ศิลป (Art) ศาสตร์ (Science) และอักษร (Writing) มาจากอินเดียทั้งนั้น

๒. ในแหลมอินโดจีนนั้นคติต่างประเทศดูเหมือนจะนับถือแต่คติอินเดียมาจนกระทั่งอินเดียตกอยู่ในอำนาจพวกอิสลามตั้งแต่ ส.ค. ที่ ๑๓ ในสมัยนั้นประจวบประเทศจีนก็ถูกพวกมองโกล (Mongol) มาตีเมือง มีพวกจีนหลบหนีเข้าศีกมาทางตะวันตก มาอาศัยอยู่ในประเทศเขมรและสยามเป็นอันมาก แล้วพระเจ้าแผ่นดินในราชวงศ์หยวน (The Emperor of Yuan dynasty) ให้มาทำทางไมตรีเมื่อ ค.ศ. ๑๒๘๒ ประเทศสยามจึงเริ่มสมาคม (Relations) และค้าขาย

(Trade) กับจีน คติจีนจึงเริ่มเจริญในประเทศสยาม
แต่นั้นเป็นต้นมา

๓. ชาวยุโรปนั้น นอกจากคนกล้าเที่ยวเดินทาง
(adventurous travellers) เช่นมาโคโปโล พวก
โปรตุเกสได้มาถึงประเทศสยามก่อนชาติอื่น โปรตุเกส
มาขอทำทางไมตรี และได้รับอนุญาตให้มาค้าขายใน
ประเทศสยามเมื่อ ค.ศ. ๑๕๑๑ แต่ก็มีพวกโปรตุเกส
เข้ามาตั้งค้าขายอยู่ที่พระนครศรีอยุธยา ครั้นเมื่อ
ค.ศ. ๑๕๓๘ พระเจ้าแผ่นดินสยามเสด็จไปรบกับพม่า
ที่ปลายแคว้น ครั้นนั้นพวกโปรตุเกสประมาณ ๑๐๐ คน
อาสาเข้ากองทัพหลวงไปช่วยรบพม่าด้วย ครั้นไทย
มีชัยชนะ พระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้นจึงพระราชทาน
บำเหน็จความชอบ ยกที่ดินตำบลหนึ่งริมแม่น้ำ
ทางฝั่งตะวันตกข้างใต้กรุงศรีอยุธยา ให้พวกโปรตุเกส
ตั้งป้อมค่ายบ้านเรือน และพระราชทานอนุญาตให้สร้าง
วัดถือนิกายคฤศตตามชอบใจ ชาวยุโรปและศาสนา

คฤศทจึงนับว่าแรกมาตั้งในสยามประเทศเมื่อศตวรรษ
ที่ ๑๖ แห่งคฤศตศก

๔. ชาวยุโรปแรกมาอยู่ในประเทศสยาม มีแต่
โปรตุเกศชาติเดียวตลอดเวลาเกือบร้อยปี แต่ไทย
เรียกว่า “ฝรั่ง” ตามอย่างพวกชาวอินเดียซึ่งเรียก
ชาวยุโรปไม่ว่าชาติใด ๆ ว่า “ฝรั่งคัส” ไทยจึง
เรียกว่า “ฝรั่ง” ทั้งชาวยุโรปและอเมริกามาจน
ทุกวันนี้ ก็ครั้งนั้นรัฐบาลโปรตุเกศประสงค์จะปลูก
(plant) ศาสนาคฤศตังและคนโปรตุเกศ (Portuguese
Colony) ให้มีประจำ (permanently) ตามเมือง
ในประเทศตะวันออกที่โปรตุเกศได้มาตั้งค้าขาย หรือ
มาตั้งเป็นเมืองขึ้นให้ทุกแห่ง จึงอุดหนุน (encourage)
ให้พวกโปรตุเกศทำการสมรสกับหญิงชาวประเทศนั้น ๆ
เมื่อเกิดลูกหลานก็ส่งสอนฝึกหัดให้ ถอดศาสนา และ
ประพฤติขนบธรรมเนียมเช่นโปรตุเกศ อาศัยเหตุนี้
จึงมีเชื้อสายโปรตุเกศแพร่หลายสืบต่อมา ผิดกับชาว
ยุโรปชาติอื่น ๆ ซึ่งออกมายังประเทศตะวันออกใน

ภายหลัง ยังมีพวกเชื้อสายโปรตุเกสอยู่ทั้งในอินเดีย
ในลังกาและในประเทศสยามจนทุกวันนี้ ยังคงถือ
ศาสนาโรมันคาทอลิก และบางคนยังรู้ภาษาโปรตุเกส
บ้าง แต่อย่างอื่นเหมือนกับชาวต่างประเทศเสียโดย
มาก

๕. ก็เมื่อโปรตุเกสเข้ามาอยู่ในประเทศสยามแต่
ชาติเดิวนั้น ชาวประเทศทางตะวันออกยังมีใครรู้จัก
ใช้ปืนไฟ ประจวบเวลาเกิดมหายุทธสงครามในระหว่าง
ไทยกับพม่า เวียนรบกันอยู่กว่า ๕๐ ปี ในสมัยนั้น
ปรากฏว่าโปรตุเกสได้นำวิชาความรู้ของชาวยุโรปเข้า
มาเป็นประโยชน์แก่ประเทศสยามหลายอย่าง อย่าง ๑
คือทำปืนไฟ (making firearms) ทำได้ ดีจนสามารถ
ส่งไปให้ ญี่ปุ่น เมื่อต้นศตวรรษที่ ๑๗ แห่งคฤศตศก มี
จดหมายเหตุปรากฏอยู่ว่า เมื่อคฤศตศก ๑๖๐๖
โชคอนมิกิบรรดาศักดิ์เข้ามาสมทบที่ไทยทำ และทูลข
ยนั้นต่อพระเจ้าแผ่นดินสยามอีกดังนี้ อีกอย่าง ๑
โปรตุเกสได้มาให้แบบแผนสร้างป้อมปราการต่อสู้

ปืนไฟ (Fortifications against firearms) ยังมีปรากฏอยู่ที่พระนครศรีอยุธยา และที่เมืองสวรรคโลก เมืองสุโขทัยจนบัดนี้ อีกอย่าง ๓ มาฝึกหัดวิธีใช้ปืนไฟในยุทธสงคราม (the use of firearms in war-fare) แต่อย่างหลังนี้ จะว่าเป็นประโยชน์แก่ไทยที่เคียวว่าไม่ได้ ด้วยโปรตุเกสช่วยทั้งไทยและพม่า พวกโปรตุเกสจะได้นำความรู้วิชาอย่างใดมายังประเทศสยามอีกบ้างทราบไม่ได้แน่ แต่การสอนสาสนาคริสต์กันนั้น หาปรากฏว่าไทยได้รับถือไม่

๖. ชาวยุโรปชาติอื่นเริ่มมามีทางมาค้าขายในสยามประเทศเมื่อสตวรรษที่ ๑๗ แห่งคริสต์ศกหลายชาติ คือ พวกฮอลันดามาเมื่อคริสต์ศก ๑๖๐๕ พวกอังกฤษมาเมื่อคริสต์ศก ๑๖๑๒ พวกเดนมาร์กเมื่อคริสต์ศก ๑๖๖๑ แต่พวกเดนมาร์กค้าขายเพียงที่เมืองมะริด ไม่ได้เข้ามาทั้งห้างถึงที่กรุงศรีอยุธยา เหมือนพวกฮอลันดาและอังกฤษ สองชาตินี้ถือสาสนาคริสต์โปรเตสแตนต์ ไม่เกี่ยวข้องแก่การสอนสาสนา

คฤศตังเหมือนพวกโปรตุเกส ทำแต่การค้าขายเป็น
สำคัญ ปรากฏว่าพวกฮอลันดาได้นำวิชาต่อเรือกำปั่น
เข้ามาให้ประเทศนี้ ส่วนพวกอังกฤษนั้นได้เข้ามารับ
ราชการเดินเรือทะเลของไทยมากด้วยกัน เห็นจะได้นำ
วิชาเดินเรือเข้ามาสอนในประเทศสยามในสมัยที่กล่าวนี้
พวกสเปนก็ไ้มาถึงประเทศสยาม แต่มิได้เ็น
ไมตรีกันนักยาว เหตุเพราะพวกสเปนไปช่วยชาว
กัมพูชาซึ่งเป็นกบฏต่อประเทศสยามในสมัยนั้น

๗. ถึงตอนปลายศตวรรษที่ ๑๗ เมื่อคฤศตคก ๑๖๖๒
พวกฝรั่งเศสมาถึงประเทศสยามอีกชาติหนึ่ง เหตุที่
พวกฝรั่งเศสมายังสยามประเทศนี้ ผิดกับพวกฮอ
ลันดาและอังกฤษ ด้วยเกิดแต่พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔
บำรุงศาสนาโรมันคาโธลิกในยุโรป ประสงค์จะฟื้นฟู
ศาสนาคริสต์ให้รุ่งเรืองทางประเทศตะวันออก เหมือน
อย่างเมื่อครั้งพวกโปรตุเกสยังมีอำนาจ จึงแต่งพวก
บาทหลวงให้ออกมาตรวจตราว่า จะควรทำอย่างไรที่
พวกบาทหลวงเดินขมาทางประเทศซีเรีย เปอรเซีย

อินเฑีย ตลอดมาถึงประเทศสยามนี้ เห็นว่าใน
 ประเทศอื่นที่ได้ผ่านมา พวกอิสลามมีอำนาจปกครอง
 บ้านเมืองมักกัดกันศาสนาอื่น แต่สยามประเทศถือ
 พระพุทธศาสนา อันมีคติไม่เบียดเบียนศาสนาอื่น อีก
 ประการ ๑ เห็นว่า ประเทศสยามอยู่ระหว่างอินเฑียกับ
 เมืองจีน มีพวกชาวประเทศต่าง ๆ ทางตะวันออก
 มาค้าขาย และอาศัยอยู่เกือบจะทุกชาติ ถ้าทั้ง
 สอนศาสนาทุกที่ทั้งกรุงศรีอยุธยา อาจจะสอนพวก
 ชาวอินเฑีย ชะวา มลายู และไทย มอญ เขมร ตลอดจน
 พวกจีนที่มาตั้งภูมิลำเนาและค้าขายอยู่ในกรุงศรีอยุธยา
 ให้พวกชาตินั้น ๆ พาสอนศาสนาทุกที่ไปปลูกเพาะใน
 ประเทศของตน แล้วพวกบาทหลวงจะได้ตามไปตั้ง
 สังก่อน พระเจ้าหลุยที่ ๑๔ และไปเห็นชอบด้วยตาม
 ความคิดนั้น จึงให้เอากรุงศรีอยุธยาเป็นที่สังฆราช
 ตั้งสอนศาสนาทุกที่ ทางประเทศตะวันออกในครั้ง
 นั้น พวกบาทหลวงฝรั่งเศสที่เป็นมิชชันนารีมาใน
 ครั้งนั้นเป็นคนฉลาด เริ่มต้นตั้งทำการด้วยทำความดี

(charity) ให้แก่คนทั้งหลาย เป็นต้นว่ารักษาศา
 พยาบาลไข้เจ็บให้คนจนตลอดจนคนไทย และรักษาสอน
 วิชาความรู้ ให้แก่เด็ก คนทั้งหลายก็พากันนิยม ใน
 ครั้นนั้นประจวบเวลาสมเด็จพระนารายณ์เป็นพระเจ้าแผ่นดิน
 ดินสยาม พระอริยาศึกย์กว้างขวาง (liberal) มี
 พระราชประสงค์จะทำนุบำรุงบ้านเมืองและประชาชนให้
 เจริญรุ่งเรือง เมื่อเห็นพวกบาทหลวงฝรั่งเศสมาทำ
 คุณความดีเช่นนั้น ก็ทรงพระกรุณาออกหนุน เช่น
 พระราชทานที่ให้บาทหลวงสร้างวัด (คือวัดสันโยสเฟ
 ซึ่งยังปรากฏอยู่ที่พระนครศรีอยุธยาจนบัดนี้) และให้
 ตั้งโรงเรียน ทั้งโปรดให้ส่งเด็กไปเล่าเรียนภาษาต่าง
 ประเทศที่บาทหลวง ก็ในสมัยนั้นเป็นเวลาไทยกับ
 ซอลันดาเกิดหมองหมางกัน (strain relations) ด้วย
 เรื่องการค้าขาย สมเด็จพระนารายณ์ไม่ไว้วางใจซอลัน
 ดา พวกบาทหลวงทราบความดังนั้น จึงแนะนำพระเจ้าหลุยส์
 ที่ ๑๔ ซึ่งเป็นข้าศึกกับพวกซอลันดาอยู่ทางยุโรป มา
 เจริญทางพระราชไมตรี และรักษอดหนุนไทยให้นายต่าง

และนายทหารเข้ามาช่วย ได้ทำการก่อสร้างที่ใน
 กรุงศรีอยุธยา และที่เมืองลพบุรี สำหรับเป็นราชธานี
 ในเวลาเกิดสงครามกับชาวต่างประเทศ และฝึกหัด
 ทหารอย่างวิธียุโรปขึ้นในครั้งนั้น พวกช่างฝรั่งเศส
 ได้สร้างขอมที่บางกอกนี้ ตรงที่โรงเรียนราชินีซึ่ง
 เสียแล้วขอม ๑ อยู่ที่ยี่สิบโรงเรียนนายเรือยังปรากฏ
 อยู่จนเดี๋ยวนี้ ขอม ๑ นี้ ว่า ฝรั่งเศสได้นำวิชา
 ก่อสร้าง (Architecture) และวิชาทหารอย่างยุโรป
 (European military discipline) เข้ามาในเมือง
 ไทยครั้งแรกขึ้นกับสมเด็จพระนารายณ์ นอกจากนั้น
 วิชาอื่นที่ฝรั่งเศสได้นำเข้ามาครั้งนั้นอีกหลายอย่าง คือ
 วิชาดาราศาสตร์อย่างฝรั่ง (Astronomy) และกลัง
 ส่องสำหรับคนตาเป็นต้น อย่าง ๑ โอสถ (Medicine)
 อย่าง ๑ และจะมีวิชาอย่างอื่นอีกที่ไม่ทราบได้ในบัดนี้
 การที่ไทยส่งเด็กไปเรียนวิชาดังยุโรป ก็เริ่มส่งครั้ง
 สมเด็จพระนารายณ์เป็นครั้งแรก

๘. แต่วิชาต่าง ๆ ที่ฝรั่งเศสนำเข้ามานั้น ต้องที่
 Destined จะสูญไปหมด (to be destroyed) เพราะเกิด
 เข้าใจผิดข้อเดียว (by a single misunderstanding)
 คือพวกเขาคดหลวงเชื่อ (believe) ว่าจะสามารถให้สัมเด็จ
 พระนารายณ์ทั้งพระพุทธรูปศาสนา ไปเข้าวัดถือศาสนา
 คฤศตังได้ หวังว่าถ้าได้เช่นนั้น ประชาชนชาวสยาม
 ก็จะตามเสด็จเข้าวัดด้วย ก็จะสามารถทำประเทศสยาม
 ให้เป็นประเทศถือศาสนาคริสต์ตังเกิดขึ้นทางตะวันออก
 พวกเขาคดหลวงจึงขอความอดหนุนของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔
 และพยายามว่ากล่าวเอาวิชเยนทร์ซึ่งเขาคดหลวงสามารถ
 ให้เข้าวัดได้นั้น ให้เป็นผู้ช่วยคิ่อ่านในเหล่าข้าราชการ
 การไทย ตามที่เขาคดหลวงเข้าใจผิดนี้เป็นเหตุให้เกิด
 ศัตรูขึ้นในข้าราชการไทยโดยมาก เพราะเห็นว่าพวก
 ฝรั่งเศสจะทำลายพระพุทธรูปศาสนา และเอาบ้านเมือง
 เป็นของฝรั่งเศส ครั้นพระนารายณ์สวรรคตเมื่อ
 ค.ศ. ๑๖๘๘ จึงเกิดจลาจลขึ้นในบ้านเมือง พระเพทราชา
 ผู้หัวหน้าของข้าราชการพวกนั้น ได้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน

ก็เลิก (undo) การอย่างฝรั่งเสียโดยมาก แต่นั้นมา
จนเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าซ้ำศึก เมื่อคฤศตศก๑๗๖๗
ก็ยังมีฝรั่งขาดหลวง และพวกพ่อค้าอยู่ที่กรุงศรีอยุธยา
หลายชาติ แต่ไม่ปรากฏว่าชาวตะวันตกได้นำวิชา
ความรู้อย่างใดเข้ามายังประเทศนี้

๔. เมื่อไทยเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าซ้ำศึก ถูก
ซ้ำศึกทำลายบ้านเมือง แล้วกวาดเก็บเอาทรัพย์สินสมบัติ
จับผู้คนไปเป็นเชลยเป็นอันมาก คดีซึ่งชาวตะวันตก
ได้พามาฝึกสอน หรือก่อสร้างไว้ในประเทศสยาม
ก็สูญไปเสียเกือบหมด วิชาความรู้ซึ่งชาวยุโรปนำเข้า
มายังประเทศนี้ เมื่อสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี
และยังคงอยู่มาจนกรุงรัตนโกสินทร์นี้ ดูเหมือนจะมี
แต่ของเหล่านี้ คือวิธีหล่อปืนไฟ (casting cannon)
อย่าง ๑ ใช้ปืนไฟในการยุทธอย่าง ๑ วิธีทำขีปนาวุธ
สู้กำลังปืนไฟอย่าง ๑ ไอสถียังมีซึ่งใช้รักษาแผลแทน
ตะกั่ว พวกเขอสายโปรตุเกสยังใช้รักษาต่อมา กับ
ตำรายา (Prescriptions) มีอยู่ในตำรายาไทย ว่าเป็น

ของ หมอฝรั่งได้รักษาถวายสมเด็จพระนารายณ์เป็นต้น
อย่าง ๑ ของกิน (Confectionaries) เช่น Sponge cake
เช่นไทยยังเรียกว่าขนมฝรั่งอย่าง ๑ Oeuf Filets
ไทยเรียกว่าฝอยทอง เป็นของโปรดเกศอย่าง ๑ นอก
จากนี้คือการก่อสร้างตึก เช่นก่อโค้งเป็นต้น เพราะ
ของที่ฝรั่งมาให้อย่างก่อสร้าง เช่นที่เมืองลพบุรี ก็ยัง
เหลือเป็นตัวอย่างอยู่

๓๔. ตั้งแต่เสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าข้าศึก เมื่อ
ค.ศ. ๑๗๖๗ ไทยต้องทำสงครามกับ อิศราภาพอยู่ในแผ่น
ดินขุนหลวงพระยาตาก ๑๕ ปี และต้องรบพุ่งกับพม่า
รักษาศิราภาพ มาในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑
อีก ๒๘ ปี ในสมัยนี้ประจวบกับเกิดการจลาจลในประ
เทศฝรั่งเศส แล้วเกิดมหาสงครามของพระเจ้านะโป
เลียนต่อมา การคมนาคมในระหว่างไทยกับชาวยุโรป
จึงเป็นอันหยุดไป (suspended) คราวหนึ่งประมาณ
๔๐ ปี ในระยะนี้การค้าขายของไทยมีแต่กับเมืองจีน
เป็นสำคัญ ทางไมตรีในระหว่างประเทศก็มีแต่กับ

เมืองจีน เป็นเหตุให้ไทยสนิทสนมกับจีน คดีต่าง
ประเทศที่มาแต่ต่างประเทศจึงเป็นคดีจีนเป็นพน ตลอด
สมัยนั้น

๓๑. ชาวยุโรปเริ่มกลับมามีการเกี่ยวข้องกับ (Rela-
tions) กับประเทศสยามเมื่อในรัชกาลสมเด็จพระรามา
ธิบดีที่ ๒ ซึ่งเสวยราชย์เมื่อ ค.ศ. ๑๘๖๘ ในสมัยนั้นไทย
กำลังเตรียมการต่อสู้ข้าศึกทั้งพม่าและญวน ต้องการ
เครื่องศาสตราวุธ (Arms and Ammunitions) สำ-
หรับป้องกันบ้านเมือง จึงแต่งตั้ง (commissioned) เรือ
กำปั่นหลวง ๒ ลำให้บรรทุกสินค้าไปขายที่เมืองสิงคโปร์
บ้าง เมืองมาเก๊าบ้าง แล้วขอหาเครื่องศาสตราวุธมาใช้

๓๒. การที่ไทยใช้ธงช้างเป็นธงชาติก็เกิดขึ้นใน
สมัยนั้น เติมธงสำหรับชักในเรือกำปั่นไทย ใช้ธงสีแดง
มาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี มาถึงสมัยนี้
เรือกำปั่นหลวงออกไปถึงเมืองมาเก๊าและสิงคโปร์ พวก
ฝรั่งว่าธงแดงพวกมลายูมักใช้กันมาก (commonly
used) ไม่สังเกตว่าเป็นเรือหลวงของประเทศสยาม ก็

ครั้งนั้นสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ทรงใช้ช้างเผือกถึง ๓ ช้างตามประเพณีในประเทศพม่า ไทย และเขมร อันมีมาแต่โบราณ ถือว่ามีพระเกียรติยศเป็น “พระเจ้าช้างเผือก” (Lord of the white Elephants) จึงโปรดให้ทำรูปช้างเผือกอยู่ในวงจักรติดบนธงแดง ชักเรือกำปั่นหลวง หมายความว่า เป็นเรือของพระเจ้าช้างเผือก ต่อมาเมื่อใช้เป็นธงชาติสำหรับเรือผู้ปกครองเอจันทรเป็นเครื่องหมายแห่งพระราช (Kingship) ออกเสีย จึงเกิดธงช้างเป็นธงชาติตั้งแต่เมื่อค.ศ. ๑๘๑๘ เป็นต้นมา

๓๓. เมื่อ ค.ศ. ๑๘๑๘ โปรตุเกสเจ้าเมืองมาเก๊า แต่งทูต (Envoy) ให้คุมเครื่องราชบรรณาการมาถวายสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ขอประทานอนุญาตให้โปรตุเกสเข้ามาค้าขาย และมาต่อเรือกำปั่นได้ในกรุงสยาม ก็ได้ประทานอนุญาตตามประสงค์ เป็นการตอบแทนที่โปรตุเกสช่วยหาเครื่องศาสตราวุธให้แก่ไทย เจ้าเมืองมาเก๊าจึงให้คาลสเคอซิลไวโร เข้ามาเป็น

ผู้จัดการของโปรตุเกสอยู่ในบางกอก สมเด็จพระ
 รามาธิบดีที่ ๒ พระราชทานที่ (สถานทูตโปรตุเกสบัดนี้)
 ซึ่งเจ้าฉนวนยาลองเคยไต่อยู่แต่ก่อน ให้ คาลส เคอ ซิล
 ไวไวอยู่ แล้วทรงตั้ง คาลส เคอ ซิล ไวไว เป็นขุนนาง
 ไทยที่หลวงอภัยวานิช แต่ฝรั่งว่าเป็นกงสุลโปรตุเกส
 ในสมัยนั้นฝรั่งที่อยู่ในบางกอกมีแต่บาทหลวงฝรั่งเศส
 ซึ่งกลียเข้ามาอยู่กับพวกคฤศตังเชื้อสายโปรตุเกสที่
 กุฉิจีน แต่ครั้งแผ่นดินขุนหลวงพระยาตาก กับพวก
 คาลส เคอ ซิล ไวไวโปรตุเกส กับนาน ๆ มีเรือกำปั่น
 อังกฤษมาค้าขายบ้าง การที่ไทยพุดจากกับชาวตะวันตก
 ถ้าเป็นอังกฤษใช้ภาษามลายู โปรตุเกสนั้นมีพวก
 เชื้อสายโปรตุเกสบางคนยังรู้ภาษาพอเป็นล่ามโปรตุเกส
 ได้ ส่วนพวกฝรั่งเศสนั้นบาทหลวงหัดพูดภาษาไทยได้
 เอง หาปรากฏว่ามีไทยคนใดคนหนึ่งพูดภาษาฝรั่งได้ไม่

๑๔. การที่ไทยเกี่ยวข้องกับ (Relations) กับอังกฤษ
 ในสมัยนั้นเริ่มเกิดขึ้นเมื่อ ค.ศ. ๑๘๒๒ ด้วยบริษัทอินเดีย
 อังกฤษ (British India Company) อยากจะขยาย

การค้าขาย (trade) มาถึงบางกอก มาควิสเทสทิง (the Marquis of Hastings) ซึ่งเป็นเจ้าเมืองอินเดียของอังกฤษอยู่ในสมัยนั้น จึงแต่งตั้งให้หมอยอนครอเพ็คเป็นทูตนำเครื่องราชบรรณาการเข้ามาถวายสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ เพื่อจะขอทำหนังสือสัญญาทางไมตรี ความปรากฏในหนังสือระยะทาง (journal) ของครอเพ็คว่า การที่พุกจากกันกับไทยลำบากมาก ด้วยไม่มีใครรู้ภาษาอังกฤษในบางกอกนั้น ครอเพ็คต้องเขาล่ามภาษามลายูมากด้วย เมื่อสนทนากับเสนาบดี ครอเพ็คพูดภาษาอังกฤษกับล่ามของตน ล่ามนั้นแปลเป็นภาษามลายูแก่ล่ามของไทย ล่ามของไทยแปลเป็นภาษาไทย เรียงเสนาบดี ๆ คอยครอเพ็คว่าอะไร ก็ต้องแปลกลับไปอย่างเดียวกัน การปรึกษาสัญญา (Negotiations) ครั้งนั้นไม่สำเร็จได้ด้วยเหตุ ๒ อย่าง อย่างที่ ๑ เมื่อก่อนครอเพ็คจะเข้ามา เจ้าเมืองไทรเขาใจออกหากจากไทยไปเข้ากับพม่า ไทยให้กองทัพลงไปตีได้เมืองไทรอังกฤษไม่อยากจะให้ไทยมีอำนาจลงไปใกล้เกาะหมาก

ให้ครอบครัวเข้ามาขอเมืองไทรคินให้เจ้าพระยาไทร ไทย
ไม่ยอม อีกอย่าง ๑ นั้นไทยจะให้อังกฤษที่เมืองเกาะ
หมาก สิงคโปร์ช่วย (facilitate) หาเครื่องศาสตราวุธ
มาขายแก่ไทย ฝ่ายอังกฤษอยากจะไปค้าขายที่เมือง
พม่าด้วยเหมือนกัน เกรงพม่าจะเข้ามาเข้ากับไทย
ครอบครัวจึงรับเป็นอุบายว่า ถ้าไทยสัญญาว่าจะ
ไม่เอาเครื่อง ศาสตราวุธมาใช้รบพุ่งกับเมืองที่เป็นมิตร
กับอังกฤษ ๆ จึงจะรับเป็นธุระช่วยเหลือให้ ไทยไม่พอใจ
ในข้อนี้ด้วยอีกอย่าง ๑ จึงไม่ยอมทำหนังสือสัญญากับ
อังกฤษในครั้งนั้น เป็นแต่อนุญาตให้เรือกำปั่นอังกฤษ
ไปมาค้าขายได้เหมือนชาติอื่น แม้การทำสัญญาไม่
ตกลงกันเมื่อคราวครอบครัวเข้ามา ไทยกับอังกฤษก็
เริ่มมีทางไมตรีกันแต่นั้นมา.

๑๕. ถึง ค.ศ. ๑๘๒๔ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒
สวรรคต สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ ได้เสวยราชย์ ใน
ค.ศ. ๑๘๒๔ นั้นเอง อังกฤษเกิดสงครามกับพม่าครั้งแรก
(the first Burmese War) อังกฤษกับไทยได้เข้ากัน

ในการรพบมว่ในครั้งนั้น จึงเป็นเหตุให้ได้ทำหนังสือ
สัญญาทางไมตรีกับบริษัทยีนเคียอังกฤษ เมื่อค.ศ. ๑๘๒๕
ในคราวนายร้อยเอก เซนวิเบอร์นี่เป็นทูตเข้ามา ใน
เวลานั้นเพราะยังไม่มีไทยใครรู้ภาษาอังกฤษ หนังสือ
สัญญาต้องทำถึง ๔ ภาษา คือภาษาไทย ภาษาอังกฤษ
ภาษามลายู แลภาษาโปรตุเกส เมื่อทำสัญญากันแล้ว
มีพ่อค้าอังกฤษเข้ามาตั้งค้าขายคนแรกชื่อรอบเบิตสันเตอร์
มาตั้งห้างอยู่ท่ากู่จิน สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ ก็ทรง
ตั้งเป็นขุนนางไทยที่หลวงวิเศษพานิช เหมือนอย่าง
พระองค์ก่อนได้ตั้ง คาลส เทอ ซิล ไวโรโปรตุเกสมา
แต่ก่อน ได้เริ่มมีการค้าขายกับอังกฤษมาแต่ในตอนนั้น
ทางฝ่ายพวกโปรตุเกสก็เริ่มมีพวกพ่อค้าโปรตุเกสเข้ามา
ตั้งในบางกอกในตอนนั้น.

๑๖. ถึง ค.ศ. ๑๘๒๘ พวกมิชชันนารีอเมริกันเริ่ม
เข้ามาตั้งที่ในบางกอกนี้ เดิมพวกอเมริกันมิชชันนารี
มาสอนศาสนาอยู่ในเมืองจีน มารู้ความว่ามีพวกจีนเข้า
มาอยู่ในเมืองไทยมาก จึงให้มิชชันนารี ๒ คนซึ่งรู้



ภาษาจีนเอาหนังสือสอนศาสนา (Religion) แต่งแปลพิมพ์เป็นภาษาจีนเข้ามาอย่างงอก
 ชันนารีมาขออนุญาต รัฐบาลไทยก่อนอนุญาตให้ก่อนพวก
 ประสงค์ จึงเข้าที่ตังสถานสอนศาสนาแก่พวกจีนอยู่ที่
 ริมวัดเกาะในสำเพ็ง แต่ส่วนไทยนั้น เพราะพวกมิชชัน
 นารียังไม่รู้ภาษาไทย และไม่ได้เตรียมหนังสือเข้ามา
 สอนศาสนา จึงเป็นแต่ช่วยรักษาไข้เจ็บให้แก่ไทย ไทย
 ลำคัญว่าพวกมิชชันนารีเป็นหมอ (Physician) จึงเรียก
 พวกมิชชันนารีอเมริกันว่าหมอ (Doctor) แล้วเลย
 เรียกกันสืบมาว่าหมอนั้น หมอนี้ จนทุกวันนี้ เพราะ
 พวกมิชชันนารีอเมริกันเห็นว่าไทยไม่รังเกียจ จึงได้
 คึกขบยายการต่อมาถึงสั่งสอนไทยในประเทศสยามนี้ มี
 พวกมิชชันนารีอเมริกันติดตามกันออกมามากขึ้นโดย
 ลำดับ แต่ในชั้นแรกเมื่อยังไม่รู้ภาษาไทย ได้แต่
 รักษาไข้เจ็บให้แก่ไทยอยู่หลายปี จนรู้ภาษาไทยจึงได้
 ตังต้นสอนศาสนา

๓๗. พวกมิชชันนารีอเมริกันได้นำวิชาความรู้ของชาวตะวันตกเข้ามาให้เป็นประโยชน์แก่ประเทศสยามหลายอย่างเป็นต้นว่า วิธีพิมพ์ภาษาไทย แต่วิธีพิมพ์หนังสือไทยนั้นอเมริกันหาได้คิดไม่ เป็นความคิดของคนอังกฤษ มีเรื่องปรากฏว่าเมื่อครอเพ็คเป็นทูตมาเมืองไทยกลับไปแล้ว รัฐบาลอังกฤษในอินเดียก็เห็นว่าอังกฤษคงจะต้องเกี่ยวข้องกับไทยต่อไป ต่อมาจึงแต่งตั้งให้นายร้อยเอก โลว์คนหนึ่ง (ซึ่งภายหลังได้เป็นนายพันเอก) มาเรียนภาษาไทยที่จีนัง นายร้อยเอกโลว์พยายามเรียนจนรู้ภาษาไทย พูดได้ อ่านหนังสือออกแล้วจึงแต่งหนังสือไวยากรณ์สำหรับให้ชาวต่างประเทศเรียนภาษาไทยขึ้นเรื่อง ๑ เมื่อจะพิมพ์หนังสือนั้นไปก็ทำตัวพิมพ์อักษรไทยที่เมืองกาลกัตกตา แล้วพิมพ์หนังสือไวยากรณ์นั้นขึ้น เมื่อ ค.ศ. ๑๘๒๘ (หอพระสมุดสำหรับพระนครมีหนังสือไวยากรณ์นั้นอยู่) แล้วเอาตัวพิมพ์นั้นมาไว้ที่เมืองสิงคโปร์ ฝ่ายมิชชันนารีอเมริกันเมื่อเรียนรู้ภาษาไทยแล้ว แต่งหนังสือจะสอนศาสนาแก่

คนไทย รู้ว่าตัวอักษรไทยมีอยู่ที่สิงคโปร์ จึงลงไปขอ
พิมพ์หนังสือไทยที่เมืองสิงคโปร์ แล้วเลยขอซื้อตัวพิมพ์
นั้นเอาขึ้นมาตั้งโรงพิมพ์หนังสือไทยในบางกอก เมื่อ
ค.ศ. ๑๘๓๖ พวกมิชชันนารีอเมริกันได้นำวิชาปลูก
เข้ามาในเมืองไทยอีกอย่าง ๑ ได้เริ่มปลูกเมื่อค.ศ. ๑๘๓๗
หนังสือพิมพ์ข่าวพวกมิชชันนารีก็แรกพิมพ์ขึ้น เมื่อ
ค.ศ. ๑๘๔๔

๑๘. ในสมัยนั้นเรือที่ไปค้าขายในระหว่างเมืองไทย
กับเมืองจีนยังใช้เรือลำเกาจีนเป็นพื้น เรือกำปั่นหลวง
ที่มักเกิดเหมือนจะเป็นเรือขอมมาแต่ต่างประเทศ ครั้นมี
เรือกำปั่นฝรั่งเข้ามาค้าขายเนืองๆ สมเด็จพระรามาธิบดี
ที่ ๓ ทรงพระราชดำริเห็นว่าเรือกำปั่นฝรั่งดีกว่าลำเกา
จีน จึงโปรดให้สมเด็จพระเจ้าพระยา (the Regent)
เวลานั้นยังเป็นขุนนางหนุ่ม แต่เป็นคนฉลาด คิดต่อ
เรือกำปั่นอย่างฝรั่ง สมเด็จพระเจ้าพระยาเห็นจะได้ช่าง
(shipwright) อังกฤษและโปรตุเกสเป็นผู้ช่วย ไป
ตั้งต่อเรือกำปั่นที่เมืองจันทบุรี ต่อจนสำเร็จ ได้นำลำแรก

เข้ามาถวายเมื่อ ค.ศ. ๑๘๓๕ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓
 ไปรคมาก แต่นั้นไทยก็เริ่มใช้เรือกำปั่นอย่างฝรั่งต่อมา
 เรื่องนี้มีอนสาวรีย์ที่ประหลาดปรากฏอยู่ ด้วยสมเด็จพระ
 รามาธิบดีที่ ๓ ทรงพระราชดำริว่าต่อไปภายหน้า
 ลำเกาจีนคงจะต้องเลิก เพราะสู้เรือกำปั่นของฝรั่งไม่ได้
 และครั้งนั้นกำลังทรงปฏิสังขรณ์ (Restoration) วัด
 คอกกระบือซึ่งอยู่เหนืออย่างกอกคอกเคี้ยววัน จึงไปรค
 ให้สร้างรูปเรือลำเกาจีนเป็นฐานพระเจดีย์ขึ้นไว้ ที่วันนั้น
 คำว่าสำว่าต่อไปถึงชั้นลูกหลานไม่ว่าเรือลำเกาจีนเป็น
 อย่างไร จะได้ไปอยู่ที่วันนั้น และให้เรียกชื่อวัดว่า
 วัดยานนาวา ท่านทั้งหลายก็จะรู้ได้จนทุกวันนี้

๓๘. ความเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญในเรื่องคติของ
 ชาวตะวันตกในประเทศไทยนั้นเกิดขึ้นเมื่อค.ศ. ๑๘๔๒ เหตุ
 ด้วยอังกฤษเกิดรบกับจีนครั้งแรก (the first Chinese
 War) ครั้งนั้นที่ในเมืองไทยเชื่อกำจีนโดยมากกว่า จีน
 ไม่ได้แพ้ฝรั่ง เป็นแต่ยอมสัญญาชำระค่าอาณานิคมไทย
 ที่เป็นชนสูงแต่ ๓ คนซึ่งเห็นว่าจีนแพ้ฝรั่ง และเชื่อว่าชาว

ยุโรปจะออกมามีอำนาจทางประเทศตะวันออกในวันหน้า
 ๓ คนนั้น คือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 (King Mongkut) เวลานั้นทรงผนวชอยู่พระองค์ ๑
 พระย่นเกล้า พระอนุชา (Youngerfull brother) ของ
 พระจอมเกล้าพระองค์ ๑ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์ ๑ เห็นว่า
 ไทยควรจะชวนชาวเขาหาความรู้ วิชาการอย่างฝรั่งให้รู้ไว้
 เผื่อบ้านเมืองจะต้องเกี่ยวข้องกับฝรั่งในวันหน้า พระ
 จอมเกล้าเป็นปราชญ์ชำนาญภาษาบาลีได้ทรงเรียนภาษา
 ละตินจากสังฆราชประจำวัดอยู่แต่ก่อนแล้วจึงเริ่มทรงเรียน
 ภาษาอังกฤษกับมิชชันนารีอเมริกันคนหนึ่ง ชื่อแคสเวล
 พระย่นเกล้านั้นก็ทรงเรียนภาษาอังกฤษจากพวกมิชชัน
 นารีอเมริกัน แต่พระองค์เองเป็นตำแหน่งนายทหาร
 อยู่ในสมัยนั้น พอพระหฤทัยศึกษาตำราทหาร (มี
 ตำราชั้นใหญ่ พระย่นเกล้าทรงแปลจากภาษาอังกฤษแต่
 สมัยนั้นยังปรากฏอยู่) ทางภาษาจึงทรงทราบดีว่าพระ
 จอมเกล้าไม่ได้ ส่วนสมเด็จพระเจ้านานนั้นเพราะชอบ
 วิชาต่อเรือ จึงเอาเป็นพระต่อเรือกำปั่นรบ เรียน

รู้ภาษาอังกฤษพอพูดได้บ้างเล็กน้อย นอกจากทั้ง ๓ ที่
กล่าวมา ยังมีอีก ๒ คน คือกรมหลวงวงศาธิราชสนิท
(พี่ของเจ้าพระยาวงศานประพัทธ เสนาบดีกระทรวงคมนาคมและหม่อมราชวงศ์สวพรรณ สนิทวงศ์ ฌอยธยา)
ทรงศึกษาวิชาแพทย์อยู่แต่ก่อน จึงเริ่มศึกษาวิชาหมอ
ฝรั่งจากมิชชันนารีอเมริกัน กับนายโหมต อมาตยกุล
เรียนวิชาแยกธาตุ (Chemistry) และวิชาเครื่องจักร
(Machinery) แต่เรียนในภาษาไทยพูดภาษาฝรั่งไม่ได้
ทั้ง ๕ นี้เป็นผู้ที่สมาคมและนิยมความรู้ของฝรั่งมาแต่
แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ การที่ส่งไทยไปเรียน
วิชาในยุโรปก็ปรากฏว่าสมเด็จพระยาได้ส่งไปครั้ง
แรกเมื่อในแผ่นดินนั้นคน ๓ ให้ไปเรียนวิชาเดินเรือ ไป
เรียนจนได้ประกาศนียบัตรเดินเรือทะเลได้ กลับมาได้
รับราชการในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๔

๒๐. ถึง ค.ศ. ๑๘๕๐ รัฐบาลอังกฤษแต่งตั้งให้เซอร์
เชมสบูร์ก เป็นทูตมาขอทำหนังสือสัญญาใหม่ ครั้ง
นั้นเป็นครั้งแรกที่พูดจากันในภาษาอังกฤษ เพราะเซอร์

เซมสปรุกมาจากเมืองอังกฤษ ไม่ได้มาจากอินเดีย
เหมือนทศอังกฤษก่อน ๆ ปรากฏในจดหมายเหตุว่ามี
ไทยคนเดียวแต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ที่รู้ภาษาอังกฤษได้ทันช่วยราชการทำหนังสือโต้ตอบ
เซอร์เซมสปรุกในคราวนี้ แต่ในเวลานั้นพระบาทสมเด็จพระ
พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประชวรอยู่แล้ว ไม่โปรด
ให้รับแก้หนังสือสัญญากับอังกฤษ เซอร์เซมสปรุกก็
ต้องกลับไป

๒๑. ถึง ค.ศ. ๑๘๕๑ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓
สวรรคต พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ได้เสวยราชสมบัติ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวได้ทรงรับประโยชน์ (Benefits) จากการที่
ทรงผนวชอยู่ ๒๖ ปี^{๒๖} หลายอย่าง ซึ่งมีได้แก่เจ้า
นายและผู้ดี (the noble men) ในสมัยนั้น นอกจาก
ได้ทรงเล่าเรียนภาษาต่างประเทศ ยังได้เสด็จออก
ไปตามหัวเมือง (extensive pilgrimages) อาศัย
เหตุนี้ได้ทอดพระเนตรเห็นความเป็นอยู่ของบ้านเมือง
และราษฎร (the conditions of the country and the

people) เพราะฉะนั้นพอเสวยราชย์ก็ทรงเปลี่ยนแปลง
ขนบธรรมเนียมซึ่งไม่เป็นประโยชน์สัมมา เริ่มต้น
แต่ในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก โปรดให้พ่อค้า
ชาวต่างประเทศเข้ามาเฝ้าได้ในมหาสมณาคม และเลิก
ธรรมเนียมบังคับให้ขานเรือนข้างทางเสด็จขึ้นคกระตหน้า
ต่างอย่างในเมืองจีน โปรดให้ราษฎรมาเฝ้าได้ทั่วหน้า
ใครจะถวายฎีการ้องทุกข์ต่อพระหัตถ์ก็ได้ ก็เกิด
ความนิยมแก่ราษฎรโดยพลัน

๒๒. ครั้นนั้นประจวบเวลารัฐบาลอังกฤษตั้งให้เซอร์
ยอนเบาริงเป็นเจ้าเมืองฮ่องกงแลให้เป็นผู้มาขอทำสัญญา
กับไทยอีก เซอร์ยอนเบาริงได้ทราบว่าในประเทศไทย
เปลี่ยนรัชกาลใหม่ และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวได้ทรงศึกษาความรู้ของชาวตะวันตก มีพระ
อริยาไยกว้างขวางผดกับพระเจ้าแผ่นดินแต่ก่อน จึง
คิดอ่านทำความคุ้นเคย (friendly communication)
กับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วยมีหนังสือ
ไปมา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงรับ

(respond) ทางไมตรีมีต่อเซอร์ยอนเบาริง แล้วเซอร์ยอนเบาริงจึงได้เข้ามายังกรุงเทพมหานครเมื่อ ค.ศ. ๑๘๕๔ การปรึกษาทำสัญญาในระหว่างไทยกับอังกฤษก็เป็นการสะดวก ต่อหน้านั้นอเมริกันและฝรั่งเศส และรัฐบาลยุโรปชาติอื่น ๆ เข้ามาทำสัญญาทางพระราชไมตรี กรุงเทพมหานครได้แต่งตั้งทูตไปตั้งเมืองอังกฤษและฝรั่งเศส เป็นอันเปิดประเทศสยามแก่ประเทศตะวันตกมาแต่นั้น

๒๓. เซอร์ยอนเบาริงได้แต่งหนังสือว่าด้วยประเทศสยามเรื่องหนึ่ง ในหนังสือนั้นได้กล่าวชม (praise) พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า “The rare and illustrious example of a successful devotion of the time and talent of a great Oriental sovereign to the cultivation of the literature and the study of the philosophy of the Western Nations.” ดังนั้นแต่ยังมีอีกฝ่ายหนึ่ง (there was another fact) คือที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระปรีชาล่องรู้กว่าผู้อื่นในสมัยเดียวกัน (he was far in

advance of his contemporaries) เป็นการลำบากแก่
 พระองค์มิใช่น้อย (constituted no small handicap)
 นอกจากพระองค์กับท่านผู้ซึ่งศึกษาคดีชาวตะวันตกมา
 ด้วยกันกับพระองค์ ผู้ที่จะเข้าใจหรือเห็นชอบด้วยพระ
 บรมราชาบายยังมีน้อย เพราะฉะนั้นในการที่ทำหนังสือ
 สัญญาเปิดเมืองไทยให้ชาวตะวันตกเข้ามาค้าขายครั้งนั้น
 มีความลำบากแก่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 มิใช่น้อย (there were many difficulties that King
 Mongkut has had to face) ฝ่ายหนึ่ง (on the
 one hand) มีฝรั่งเข้ามาค้าขายในทางกอกเป็นอันมาก
 มักงูลงมาตั้งและมาอ้างเอาสิทธิตามหนังสือ (claim
 Extra - Territorial and treaty rights) อีกฝ่าย
 หนึ่ง (on the other hand) ผู้ซึ่งต้องเสียผลประโยชน์
 (Privileges) เพราะชาวต่างประเทศเข้า
 มาค้าขายแข่ง ก็ร้องขอให้ช่วย ที่จะทำให้ประโยชน์
 ทั้งสองฝ่ายเข้ากัน (adjustment) ไม่ใช่่ง่าย และทำ

ไม่ได้ โดยเร็ว แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรู้ความยากนั้นโดยมิได้ทอดย

๒๔. การต่าง ๆ ที่จัดทำตามแบบอย่างชาวตะวันตก เกิดขึ้นครั้งแรกแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวหลายอย่าง การที่รับฝรั่งเข้ารับตำแหน่งหน้าที่ในราชการก็กลับมีขึ้นในครั้งนั้น เป็นล่ามและเป็นผู้แปลคำหรือคำบรรยาย เป็นครูฝึกหัดทหารบกและไปลัดซึ่งไปรคให้จัดทำตามแบบยุโรปบ้าง เป็นนายเรือแลช่างกลเรือไฟหลวงบ้าง ทำการอื่น ๆ บ้าง สิ่งที่เราได้เห็นและได้ใช้สอยกันขึ้น เกิดขึ้นในครั้งนั้นก็หลายอย่าง คือการใช้พิมพ์หนังสือของรัฐบาล โรงกระสาปน์ การใช้เงินเหรียญแทนเงินพดด้วง ใช้รัฐทองแดงและตะกั่วแทนเบี้ยหอย ศุลกาสด่าน ถนนใหม่สำหรับใช้รถม้า และตึกซึ่งทำตามแบบอย่างฝรั่ง และโรงสีไฟ โรงเลื่อยจักรเป็นต้น ยังมีสิ่งอื่น ๆ อีกก็มาก แต่ประหลาดที่การสำคัญยิ่ง และเป็นการซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องพระราชประสงค์อย่างยิ่งกลับเป็น

การเข้า คือการที่ไทยเรียนรูภาษาชาวยุโรป แม้มี
 ฝรั่งเศสเข้ามาตั้งอยู่ในบางกอก และรัฐบาลมีกิจเกี่ยวซึ่ง
 กับฝรั่งมากขึ้นนักก็ ไทยที่เล่าเรียนรูภาษาฝรั่งยังมีน้อย
 เหตุที่เป็นดังนี้ ก็เหมือนจะเป็นเพราะผู้ที่สอนภาษา
 ต่างประเทศในสมัยนั้น มีแต่พวกมิชชันนารี ซึ่งสอน
 ศาสนาด้วยกันกับสอนภาษา เจ้านายและชนนางจึงไม่
 อยากส่งลูกหลานไปเล่าเรียน ด้วยเกรงมิชชันนารีจะ
 สอนให้ทั้งพระพุทธศาสนา ฝ่ายพระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระเจ้าลูกเธอเมื่อก่อนทรงผนวช
 ก็ทรงพระเจริญเกินเวลาเล่าเรียนเสียแล้ว พระเจ้าลูกเธอ
 ที่ประสูติเมื่อเสวยราชย์แล้วก็ยังทรงพระเยาว์ คงรอมา
 จน ก.ศ. ๑๘๖๒ เมื่อพระเจ้าลูกเธอมีพระบาทสมเด็จพระ
 พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นทรงพระเจริญจนถึง
 เวลาจะเล่าเรียน จึงโปรดให้หาครูอังกฤษ ไท้นางลิโอ
 โนเวนเข้ามาเป็นครูสอนภาษาอังกฤษ แก่พระเจ้าลูกเธอ
 แต่สอนอยู่ไม่กี่ปี นางลิโอโนเวนก็กลับไปเสีย พระเจ้า
 ลูกเธอที่เรียนภาษาอังกฤษครั้งนั้น ได้เรียนต่อมาแต่

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์
 เกี่ยวจนทรงทราบภาษาอังกฤษในรัชกาลที่ ๔

๒๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต
 เมื่อ ค.ศ. ๑๘๖๘ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัวขึ้นเสวยราชย์ เวลานั้นพระชันษาได้ ๑๖ ปี
 ยังต้องมีผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน แต่ทรงพระเจริญเกิน
 กว่าที่จะเล่าเรียนอย่างเด็ก จึงจัดการให้เสด็จไปประพาส
 ทอดพระเนตรเมืองต่างประเทศ เมืองสิงคโปร์และ
 เกาะชวา เมื่อ ค.ศ. ๑๘๗๑ ในปลายนั้นเสด็จไป
 ประพาสอินเดียอีกคราว ๑ การที่พระบาทสมเด็จพระ
 จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาส ๒ ครั้งนี้เป็นหัว
 ท่อข้อสำคัญในพงศาวดารประเทศสยามต่อมา พอเสด็จ
 กลับจากอินเดีย ก็เริ่มทรงเปลี่ยนแปลงการในพระราช
 สำนักเป็นอย่างฝรั่งหลายอย่าง ที่สำคัญยิ่งนั้นคือ โปรด
 ให้ตั้งโรงเรียนขึ้นในพระบรมมหาราชวัง ๒ โรงเรียน
 หนึ่งเรียกครูอักษรขอมมีสเฑอรแปรเทอรันเข้ามาสอน

ภาษาอังกฤษ อีกโรงเรียนสอนภาษาไทย แล้วมี
 รัชกาลที่ ๖ ให้ส่งบรรดาพระเจ้าน้องยาเธอ กับทั้งบุตรเจ้านาย
 ข้าราชการผู้ใหญ่ซึ่งมีอายุควรแก่การเล่าเรียนเข้าเป็น
 นักเรียนในโรงเรียนทั้งสองนี้ นักเรียนพวกนี้ที่ได้นำ
 ทำราชการ จนถึงเป็นเสนาบดีในชั้นหลังก็หลายคน
 จะยกพอเป็นตัวอย่างก็เช่น สมเด็จพระยาเทววงศ์
 วโรปการ นับว่าเป็นเสนาบดีไทยแรกที่ปรากฏใน
 พงศาวดารว่ารู้ภาษาฝรั่ง

๒๖. ถึง ค.ศ. ๑๘๗๓ พระบาทสมเด็จพระจุลจอม
 เกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเจริญพระชันษาบริบูรณ์ ถึงเวลา
 ที่จะทรงว่าราชการเอง จึงทำการพระราชพิธีบรมราชา
 ภิเศกอีกครั้ง ๑ ในพิธีนั้นได้ มีการเปล่งกัญช้อย่าง ๑
 ซึ่งใครเห็นแล้วจะลืมไม่ได้ ด้วยประเพณีแต่โบราณมา
 ใคร ๆ เข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินต้องหมอบก้มหน้า เมื่อ
 งานพระราชพิธีครั้งนั้น ในตอนต้นเจ้านายและข้าราชการ
 ก็ยังหมอบเฝ้าตามประเพณีเดิม จนถึงเวลาเสด็จประทับ

พระราชบัลลังก์ ทรงพระมหาเมตตาแล้ว ก็โปรด
ให้ประกาศเลิกกิริยาหมอบเฝ้า ในขณะนั้นบรรดาผู้
ซึ่งอยู่ในมหาสมาคมนี้ด้วยร้อยพร้อมกันลุกขึ้นเฝ้า
แต่วันนั้นเป็นต้นมา ภายหลังแต่งงานพระราชพิธีบรม
ราชาภิเษกแล้ว ก็ทรงประกาศเลิกทาส และ
จัดการเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมอย่างอื่น ทำนุบำรุง
กรุงสยามตามทางซึ่งสมเด็จพระบรมชนกนาถ ได้
ทรงเริ่มทำไว้ให้มีผลไพฑูริย์สืบมาเพียงใด อาจจะ
กล่าวให้เห็นได้ โดยง่าย เพียงเทียบจำนวนเงินแผ่นดิน
ซึ่งเก็บได้รายปีละ ๘ ล้านบาท ใน ค.ศ. ๑๘๖๘ เจริญ
ขึ้นถึง ๑๕ ล้านบาท เมื่อ ค.ศ. ๑๘๘๒ และเจริญถึง
๖๓ ล้านบาท ใน ค.ศ. ๑๙๑๐ อันเป็นปีที่สุกแห่งรัชกาล
อันวิเศษแลยิ่งใหญ่ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว (the great and the record reign of King
Chulalongkorn

ข้าพเจ้าได้ทราบ (inflicted) ท่านทั้งหลายได้
ฟังบรรยายของข้าพเจ้านานพออยู่แล้ว เรื่องต่อไปท่าน

ทั้งหลายอาจจะรู้ได้ ในหนังสือซึ่งแต่งเรื่องเมืองไทยใน
 ชั้นหลัง และซึ่งหนังสือบางกอกโตมได้ลงเรื่องวันหลัง
 (other days Bangkok) ข้าพเจ้าจะหยุดเรื่องบรรยาย
 เพียงนี้ หวังใจว่าท่านทั้งหลายจะไม่เบื่อหน่าย

นายพันธุ์ ถิ่นขณะสุต ผู้พิมพ์โฆษณา
 โรงพิมพ์โสภณ ๑ ถนนราชบพิธ พระนคร
 ๒๕/๑/๗๘

